

TORA HOLMBERG

Sociologiska gångarter

Föredrag från Sociologdagarna 2018

DETTA FÖREDRAG VID Sociologdagarna är av tradition lite av en avgående ordförandes bekännelser, en möjlighet att breda ut sig inför en något så när vänligt inställd publik: låt människan prata, snart är vi av med henne. När jag för någon månad sedan började fundera över tema så tänkte jag förstås på... hästar. Eller snarare på samspelet mellan häst och människa och hur det kan begreppsliggöra sociologin som ämne, och sociologiserandet som praktik. Därmed titeln "Sociologiska gångarter". Detta kryptiska ämne ska jag utveckla. Först pratar jag om takt, frekvens och energi i olika gångarter för att undersöka hur vi kan förstå rytm. Sedan om sociologiserandet och dess olika tidsregimer. I ett tredje steg lägger jag ihop rytm och tid för att hävda att sociologins faser kan förstås med hjälp av redan befintliga gångarter men också genom en alldeles egen: en gångart i ständig spänning mellan den upprepade alldagliga aktiviteten och den oregelbundet uppblussande energin.

I

Gångarter – betyder ungefär ett djurs sätt att gå eller röra sig. Människor är också djur, och gångartsmässigt rätt enkla varelser. Antingen går vi eller springer. "Gå" betyder röra sig framåt. Sen kan vi kalla det för lite olika saker beroende på formerna: promenera, flanera, vandra, strosa och så vidare. Att springa innebär att *röra* sig snabbare än när man går, och att mellan varje steg är *båda* fötterna i luften samtidigt. Det kan också kallas löpa, jogga, sprinta. Samma gångart ges olika mening beroende på plats och funktion. Gemensamt är att vi sätter ner en fot framför den andra, fast i olika tempo. Vänster och höger sida rör sig på samma sätt.

För hästar är det lite mer komplicerat. De vanligaste gångarterna för en häst är skritt, trav och galopp. Skritten är den långsammaste. Den går i fyrtakt med ett hovslag i taget. Den är liksidig, båda sidor rör sig på samma sätt. Trav är en lite snabbare gångart. Den är tvåtaktig, man hör bara två hovslag eftersom två ben lyfts och sätts ned samtidigt. Också den är liksidig och ska vara jämn och taktfast. Galopp är den snabbaste gångarten. Den går i tretakt, en hov i taget sätts ned men i det fjärde slaget är alla hovar i luften samtidigt. Galoppen är olikssidig, antingen vänster eller höger hov går före vilket gör att hästens sidor rör sig olika.

Men vad händer när gångarten bryts, och vi kommer i otakt i rörelsen? För att il-

lustrera vad som sker då så introducerar jag här en häst som heter Dolly. Hon är en så kallad Quarterhäst och är 13 år. Dolly och jag kommunicerar genom kroppsliga, verbala och visuella symboler. Med andra ord delar vi språk. Vi har en gemensam definition av situationen. För det mesta vill säga. Ibland blir det gnissel. Jag vill ha fort och hon vill ha långsamt. Eller jag vill ha skritt och hon galopp. Ibland hamnar vi riktigt fel, om hon hoppar över ett hinder och jag inte är med. Eller tvärtom. Om Dolly tvärstannar och jag fortsätter framåt. Vi kommer i otakt. Otakten skapar lätt en osäkerhet. Då försöker jag stanna upp, kalibrera och försöka hitta en gemensam takt igen. Att röra oss framåt på ett synkroniserat sätt. Eller för den delen att stå still eller backa.

Takten är som framgått en viktig dimension av gångarterna, slagens återkomst, upprepning, fasthet: fyrtakt, tretakt, tvåtakt, otakt. En annan dimension är tempo eller frekvens. Skritten kan tas med långa steg, vara energisk, framåtsträvande och kraftfull. Den kan också vara slö och maklig, eller mer positivt formulerat: kort, samlad och koncentrerad. Frekvensen, hur ofta återkommande, avgör tillsammans med takten hur fort det går.

Takt och frekvens hänger också samman med energi. Inom fysiken är energin det som får saker att hända. En kraft med potential att skapa rörelse, en katalysator som får något att hända. Energin är aktivitet och kraft och kraftfull potential. Energin kan också vara plågsamt frånvarande. I min såväl som Dollys vardag är dagsformen ofta avgörande för hur väl takt, frekvens och energi samspelar. Men ur otakt, slöhet och energilöshet kan ibland genom interaktion något annat uppkomma. Vi kan haka i varandras ”återkommanden” och skapa någon form av samklang.

Takt, frekvens och energi är hörnstenar i det mer omfattande sociologiska begreppet rytm. Henri Lefebvre är kanske mest läst för sin kritik av vardagen. Genom att rikta blicken mot hur det alldagliga, till synes banalt återkommande tar sig uttryck, får vi som sociologer syn på manifesterandet av det kapitalistiska samhällets regimer. Det är i det upprepade tid-rummets dialektik som det sociala sker. I linje med detta utvecklade Lefebvre sin rytmanalys som ett sätt att närma sig vardagens tuktande tvång men också dess potential till motstånd. Rytmer definierar det vardagliga genom upprepningens kraft, vilket bekräftas av den osäkerhet som inträder när de bryts. Rytm handlar förstås om tid. Den är levd genom cykler av det återkommande, i dialektisk relation mellan stillastående och förändring. Tiden är dessutom alltid rumslig: den kan inte förstås abstrakt som en objektiv storhet, utan händelser och erfarenheter tar plats någonstans. Som Lefebvre säger ”Varhelst det finns en interaktion mellan plats, tid och en omsättning av energi finns det rytm”.

II

Vad kan vi då säga om sociologins rytm: om att undervisa, handleda, forska, administrera, samverka. Den är liksidigt och taktfast. I grunden förutsägbar. Ibland kan den tyckas oerhört enahanda. Men ofta som oväntat stimulerande, som när jag efter sommarsemestern plötsligt inser att jag ser fram emot vardagen. Möten med handledarkollegiet, diskussioner med forskargruppen, till och med morgongröten. Sociologer vet att rutiner – det vardagliga – är det som gör oss till samhällsvarelser. I det här fallet

till sociologer. Så långt bra. Men alla vet att den vardagliga rytmen ofta blir avbruten: den är i ständig otakt. Avbrottet kan förstås i termer av en simpel fyrfältare: Ibland är det *ovälkommet* och *oplanerat* och känns som störande. En tanke som förflyktigas när mailboxen plingar till, ett samtal om ett sociologiskt problem som inte får avsluta sig självt utan avbryts av ett inbokat möte med studierektor. När man kommer till det väsentliga på föreläsningen två minuter innan slutet. Andra gånger är avbrottet *ovälkommet* men *planerat*. Jag måste gå på institutionsdagen trots att jag hellre vill göra den där intervjun jag inte hann med förra månaden. Jag upplever det som att rytmen bryts och jag kan bli irriterad eller bara trött. Känslan av att hela tiden bli avbruten i det man borde eller hellre vill göra. Ibland är avbrottet i stället *välkommet* och *planerat*. När jag lyckas avsätta två dagar för att ostört skriva på en uppsats till Sociologidagarna och blir uppslukad. Eller när gästforskaren som jag bjudit in ska underhållas. Slutligen kan avbrottet vara *välkommet* men *oplanerat*. När ett möte som man gruvat sig för blir inställt. När man blir tillfrågad om att vara ordförande för Sveriges Sociologförbund, medverka i en antologi eller får frågan om att bli ledamot i institutionsstyrelsen.

Rytmen måste förstås i relation till att vi ständigt lever i olika tidsregimer. Den omedelbara klocktiden. I undervisningssalen, i mötesrummet, på handledning, framför datorn. Liksom advokaten kan vi bli tvungna att redovisa våra timmar. Klocktiden kan också plötsligt bli lektorstid, då är klocktimmen devalverad till en fjärdedel av en timme. På samma sätt redovisas och organiseras arbetstiden ofta i termer av procent. Vi arbetar halvtid, undervisar 60 procent eller forskar på 25 procent. Beroende på avtal kan heltid innebära en mängd olika saker. Fördelningsnycklar för undervisning, forskning och administration skiljer sig brutalt åt mellan lärosäten såväl som befattningar vilket skapar olika upplevelser av tid.

Tidsregimer kan också vara cirkulära eller linjära. Inte nödvändigtvis som biologiskt kontra socialt konstruerade. Årstiderna kommer och går enligt cykler, men indelningen i 7,5- poängsperioder eller deadlines till Vetenskapsrådet är inte på samma sätt av naturen givna – även om vi ibland upplever dem så. Den linjära tiden dominerar till exempel livsloppet och till det dess knutna yrkeskarriär. Här kan dock olika linjära tider samexistera. Att vara ung i akademien kan innebära att vara medelålders men ännu inte professor, medan en senior forskare kan vara i 30-årsåldern. Men hur ska vi då förstå sociologins tidrum när den sociologiska blicken aldrig vilar och spänner över alla roller och uppgifter?

III

Här kommer jag till frågan om sociologins gångarter i spänningen mellan det framåtskridande, återkommande och dess ständiga avbrott. När rytmen i sömnen och vågorna som vi ser som naturliga bryts, blir livet oförutsägbart och riskabelt. Brotten kan vara förutsägelser om något ohyggligt om hjärtat hoppar över några slag eller om fåglarna slutar sjunga om våren. Men också i sammanhanget fjuttiga rytmavbrott som dokumentet jag jobbat på inte har sparats kan vara förödande.

När jag rider med Dolly tänker jag inte heller på rytmen förrän den bryts. Den linjära tiden går när takt, energi och frekvens skapar en framåtskridande rytm. Otakten som

infinner sig då och då blir ovälkomna avbrott som helst ska övervinnas och rytmen återupptas. Till och med vid olyckstillbud. Som när Dolly knäar i skogen och jag ramlar av för att så snabbt som möjligt hoppa upp igen. Ryttaren säger sig alltid eftersträva avbrottet då tiden stannar. Den svåruppnåeliga känslan av totalt *flow* när häst, människa, rörelse och rum sammanfaller som en ocean av här och nu. På liknande sätt kan vi tala om sociologiska rytmer och hur viktiga brotten är för att meningsfullhet infinnes sig. När pengarna från Forte plötsligt rullar in, jag får tjänsten jag sökte, den artikel jag jobbat på i ett år blir accepterad till *Sociologisk Forskning*. Det är i såna ögonblick då rytmen bryts och tiden stannar. Det är här och nu. Livscoacherna talar om medveten närvaro. Men ögonblicket som uppstår när rytmen bryts definieras inte i första hand av medvetenhet.

Men tänk om det inte är dessa flöden, dessa oceaner som är viktiga? Tänk om det snarare är de små avbrotten, de gnetiga hinder som ständigt uppstår och stör ens vardagliga rytm som är de mest meningsfulla. De som irriterar eller gör oss tillfälligt tillfreds. Dessa ögonblick skulle Lefvevre definiera som de korta tidpunkter som lätt ignoreras och glöms bort i det längre tidsperspektivet. De utgör ett slags minikriser och riktar vår uppmärksamhet åt andra håll – ibland välkommet, ibland inte. Det gemensamma är att de har en omvandlande effekt, de leder in på andra spår, förändrar och skapar nytt. Refusering från tidskriften är ett hinder, men tvingar mig att pröva alternativa slutsatser. Mötet som inte blev av men som möjliggör att jag tar ett eget beslut. Ögonblick som sådana gör något med vår sociologiska blick och vetande.

Så jag vill sluta med en uppmaning om att sjunga den enfaldiga rytms lov. Det under ett läsår ständigt återkommande förberedandet av föreläsningar, registrerandet av kursvärderingar, inrapportering till Diva, redovisning av reseräkningar, ansökningar till forskningsråden. Hur då? Som redan konstaterats är det själva vardagserfarenheten, det allmogliga som är kärnan för samhällskritiken. Det är i vardagens alla rum som kapitalismen uppstår, manifesteras, reproduceras: arbetsplatsen, bussen, hemmet, puben, stallet. I det banala och vardagliga. Men det är också där vi kan hitta kritiken, analysen. Den som är så viktig för sociologiserandet. Att se sig i spegeln och lyfta sig i håret. Att ge sig hän åt rytmen för att kunna greppa den. För tänk om det vardagliga, ständigt återkommande inte är något som tar av vår akademiska tid, utan som faktiskt utgör själva förutsättningen för sociologins praktik. Kanske kan man i det sammanhanget tala om en sociologisk gångart. En som lunkar framåt – liksidigt, taktfast, frekvent med låg energi men som då och då möter hinder och stannar upp för att sedan kasta sig framåt i oliksidig energi? En gångart där takt, frekvens och energi manifesterar sig ojämnt och anakront. En *polyrytmisk* gångart som möjliggör en vetenskap som känner sig själv, och förmår analysera samhället utifrån denna kännedom.

Författarpresentation

Tora Holmberg är professor i sociologi vid Uppsala universitet. Hennes forskning anlägger ett kultursociologisk perspektiv på natur/kultur, plats/rum, individ/kollektiv, människa/djur, kunskap/makt och kroppslighet. Under åren 2016-2018 var hon ordförande för Sveriges sociologförbund.